

Ur *Fjärde internationalen 5* (2/1971)

Ernest Mandel

Arbetarna under neokapitalismen

I klassamhällets historia utgör varje social klass' situation en unik kombination av stabilitet och förändring. Strukturen förblir densamma; de konjunkturella dragen modifieras ofta grundligt.

Det finns en väldig skillnad både i levnadsstandard och social miljö mellan slaven på den patriarkaliska grekiska lantgården på 500-talet f. Kr., slaven på den sicilianska plantagen första århundradet f. Kr. och kyrko- eller hantverksslaven i Rom eller södra Frankrike på 300-talet e. Kr. Icke desto mindre var alla tre slavar vars identiska sociala ställning inte kan förnekas. En adelsman vid Louis XV:s hov hade inte mycket gemensamt med godsherrn i Normandie eller Burgund sju århundraden tidigare – fränsett att båda levde på det merarbete som frampressats från bönderna genom feodala eller halv-feodala institutioner.

När vi betraktar det moderna proletariats historia, det proletariat vars direkta fäder var de medeltida städernas obundna och rotlösa lönearbetare och vagabonderna på 1500-talet – så slående skildrade i den utmärkta romanen från mitt land Till Eulenspiegel – så iakttar vi samma kombination av stabilitet i strukturen och konjunkturmässig förändring. Proletärens villkor är, i ett nötskal, bristen på tillgång till produktionsmedel eller existensmedel vilket i ett samhälle med förallmänneligad varuproduktion tvingar proletären att sälja sin arbetskraft. I utbyte mot denna arbetskraft får han en lön som gör det möjligt för honom att skaffa de konsumtionsvaror som är nödvändiga för att tillfredsställa hans och familjens behov.

I ett strukturellt perspektiv blir detta definitionen av lönearbetaren, proletären. Ur denna härleds med nödvändighet en viss relation till hans arbete, till produkterna av hans arbete och till hans situation i samhället överhuvud, vilken kan sammanfattas i det allmänna begreppet "alienation". Men från denna definition följer inga nödvändiga slutsatser om hans konsumtionsnivå, om priset han får för sin arbetskraft, omfattningen av hans behov eller i vilken utsträckning han kan tillfredsställa dem. Den enda grundläggande relationen mellan den sociala ställningens strukturella stabilitet och konjunkturmässiga inkomst- och konsumtions-skiftningar är mycket enkel; Kan lönen, vare sig den är hög eller låg eller ges i den miserabla slummen i Calcutta eller de omskrivna bekväma förorterna i Amerikas stadsregioner, göra det möjligt för proletären att befria sig från det sociala och ekonomiska tvånget att sälja sin arbetskraft? Gör den det möjligt för honom att sätta igång affärsverksamhet för egen räkning?

Yrkesstatistiken intygar att den möjligheten inte står mer öppen för honom idag än för hundra år sedan. Nej, den bekräftar att den del av den aktiva befolkningen i dagens USA, som är tvungen att sälja sin arbetskraft, är mycket större än den var i Storbritannien när Karl Marx skrev *Kapitalet*, för att inte tala om USA strax före amerikanska inbördeskriget.

Ingen kan förneka att bilden av arbetarklassen under neokapitalismen starkt skulle förenklas om den begränsades till att endast gestalta denna grundläggande strukturella stabilitet i proletärens villkor. De flesta marxister, som fortsätter att betona den grundläggande revolutionära roll som tillkommer dagens proletariat i det västerländska imperialistsamhället, undviker denna fallgrop. Det är snarare deras kritiker, som är på villovägar, som begår det motsatta felet genom att uteslutande koncentrera sig på konjunkturmässiga förändringar i arbetarklassens situation och därmed glömmer de fundamentala strukturella element som inte förändrats.

Jag är inte särskilt förtjust i termen "neo-kapitalism", som minst sagt är mångtydig. När man talar om "neo-reformismen" bland kommunistpartierna i Väst, menar man naturligtvis att de i

grund och botten är reformister, men när termen ”neo-socialister” användes på trettio- och tidiga fyrtiotalet för att definiera sådana tvivelaktiga figurer som Marcel Deat eller Henri de Man, menade man snarare att de hade upphört vara socialister. Vissa europeiska politiker och sociologer talar om ”neo-kapitalism” i betydelsen att samhället har tappat några av kapitalismens grundläggande kännetecken. Jag förnekar detta kategoriskt och ger därför termen ”neokapitalism” den motsatta betydelsen: ett samhälle som har den klassiska kapitalismens alla grundelement.

Icke desto mindre är jag helt övertygad om att kapitalismen gick in i ett tredje stadium i sin utveckling antingen man ser övergången i den stora depressionen 1929–32 eller i andra världskriget. Detta stadium är lika skilt från monopolkapitalismen eller imperialismen som de beskrevs av Lenin, Hilferding och andra, som monopolkapitalismen skilde sig från 1800-talets klassiska *laissez-faire*-kapitalism. Vi måste ge detta barn ett namn: alla andra namn som föreslagits förefaller ännu mindre acceptabla än ”neokapitalism”. ”Statsmonopolkapitalism”, den term som används i Sovjetunionen och av de ”officiella” kommunistpartierna, är mycket missvisande då den antyder en grad av statligt oberoende, som jag inte anser svarar mot dagens verklighet. Jag vill tvärtom säga, att staten idag är ett betydligt mer direkt instrument för att garantera överprofiter åt de starkaste privatmonopolen än den någonsin varit förut. Den tyska termen Spätkapitalismus förefaller intressant men antyder helt enkelt en tidssekvens och är svår att översätta till flera språk. Så tills dess att någon kan presentera ett bättre namn – och detta är en utmaning mot er, mina vänner – kommer vi tillsvidare att hålla oss till ”neokapitalism”.

Vi ska definiera neokapitalismen som detta sista stadium i monopolkapitalismens utveckling där en kombination av faktorer – accelererande teknologisk innovation, permanent krigs-ekonomi, en kolonial revolution som utbreder sig – har överfört den avgörande källan till monopolens överprofiter från de koloniala länderna till själva imperialistländerna och givit de gigantiska bolagen såväl ökad självständighet som större sårbarhet.

Mer oberoende, eftersom den enorma ackumuleringen av monopolens överprofiter gör det möjligt för dessa bolag att genom prisinvesterings- och självfinansieringsmekanismer och med hjälp av en ständig stegring av avsättningskostnader, distributionskostnader och forsknings- och utvecklingskostnader befria sig själva från bankernas och finanskapitalets strikta kontroll, som karakteriserade trusten och monopol under Hilferdings och Lenins tid. Mer sårbara genom förkortningen av det fasta kapitalets omloppstid, det tilltagande fenomenet med outnyttjad kapacitet, den relativa minskningen av antalet kunder i icke-kapitalistiska miljöer och sist men inte minst den växande utmaningen från världens icke-kapitalistiska krafter (de s. k. socialistländerna, den koloniala revolutionen och, åtminstone potentiellt, arbetarklassen i metropolerna) som även i mindre fluktuationer och kriser isått frön till farliga explosioner och en total kollaps.

Av dessa skäl är neokapitalismen tvungen att inveckla sig i hela den välkända tekniken med ekonomisk programmering, deficit finansiering, artificiell stimulans, med inkomstpolitik och frysning av löner, med statsunderstöd till storindustrin och statsgarantier för monopolens överprofiter, vilket har kommit att utgöra det bestående draget hos de flesta västerländska ekonomier under de senaste tjugo åren. Vad som växt fram, är ett samhälle som tycks vara både mer blomstrande och mer explosivt jämfört med de kapitalistiska länderna för trettio år sedan.

Det är ett samhälle vari kapitalismens grundläggande motsättningar inte övervunnits, vari några av dessa erhåller oerhörda dimensioner, vari starka långtidsverkande krafter arbetar på att spränga systemet i luften. Jag ska här i förbigående bara nämna några av dessa krafter: Den tilltagande krisen inom det internationella valutasystemet, utvecklingen mot en allmän

ekonomisk recession i hela den kapitalistiska världen, utvecklingen mot ett inskränkande eller undertryckande av arbetarklassens grundläggande demokratiska friheter, t. ex. genom fritt spelrum för löneshackrande, utvecklingen mot ett djupt och växande missnöje bland producenter och konsumenter med ett system, som tvingar dem att förlora alltmer tid på att producera och konsumera alltfler varor som ger allt mindre tillfredsställelse och undertrycker alltfler grundläggande mänskliga behov, känslor och strävanden, motsättningarna mellan ett växande slösaktigt ”välstånd” i Väst och kolonialfolkens hunger och elände, motsättningarna mellan vetenskapens och automationens enorma skapande och produktiva möjligheter och den nedbrytande fruktan för kärnvapenkrig, i vars skugga vi ständigt tvingas leva, sammanfattar de grundläggande motsättningarna i dagens kapitalism.

Frågan har ställts: Har inte arbetarklassens roll i grund förändrats i denna förändrade omgivning? Har inte den varaktiga höga sysselsättningsnivån och den ökande reallönen undergrävt varje revolutionär potential hos arbetarklassen? Håller den inte på att förändras i sin sammansättning och alltmer avskiljas från produktionsprocessen, som ett resultat av tilltagande automatisering? Undergår inte dess relationer med andra sociala skikt, som tjänstemän, tekniker, intellektuella, studenter, grundläggande modifieringar?

Att svara ja på dessa frågor leder till politiska slutsatser med långtgående konsekvenser. För några kan stabiliteten i Västvärldens kapitalistiska system inte längre rubbas, en teori som är väl avpassad att nära ett mer materiellt intresse och ett psykologiskt behov att anpassa sig till detta system. För andra kan denna stabilitet endast rubbas utifrån: först och främst av världens icke-industrialiserade regioner – den s.k. landsbygden, för att upprepa Lin Piaos formulering – vilka först måste genomgå revolutioner innan man kan föreställa sig uppror i själva imperialistländerna (Lin Piaos städer). Andra, som inte ifrågasätter neokapitalismens grundläggande instabilitet, ser ingen positiv utväg, eftersom de tror att systemet kan bedöva och paralysera sina offer. Till sist finns det de som tror att neo-kapitalismens dödgrävare kommer ur dess eget inre, men som ser dessa dödgrävare komma från de utstötta led: nationella och rasminoriteter, överexploaterade delar av befolkningen, revolutionära studenter, det nya unga avantgardet. Gemensamt för alla dessa slutsatser är avlägsnandet av metropolländernas proletariat från den centrala rollen i den världsomspännande kampen mot imperialism och kapitalism.

Det skulle vara enkelt att begränsa sig till att fastslå ett uppenbart faktum: alla dessa teorier härstammar från en förhastad rationalisering av en given situation; det faktum att det västerländska proletariatet har trätt i bakgrunden i den världsrevolutionära kampen under de sista 20 åren, mellan 1948–1968. Nu när den franska majrevolutionen, 1968, har visat att detta fenomen och denna period endast var tillfälliga, borde vi från och med nu helst sätta en diskussion om revolutionära perspektiv i västvärlden högst på dagordningen.

Ett sådant svar, även om det är giltigt, skulle förbli otillräckligt och ofullständigt. Några av de teorier som vi just omtalat är, även om de är uppenbara rationaliseringar av ett *fait accompli*, tillräckligt sofistikerade och uppriktiga för att inte begränsa sig till en ren beskrivning. De försöker att dra slutsatser om det västerländska proletariatets avtagande revolutionära roll utifrån de förändringar som införts i själva neokapitalismens samhällsbyggnad genom teknologiska, ekonomiska, sociala och kulturella omvandlingar av historisk omfattning och betydelse. Vi måste således bemöta dessa argument på deras egen mark och kritiskt undersöka dynamiken i arbetarklassens kamp, medvetenhet och revolutionära potential mot bakgrund av de förändringar som neokapitalismen har genomfört i det kapitalistiska systemets klassiska sätt att fungera.

Vår utgångspunkt måste vara densamma som den Karl Marx men även den politiska ekonomins klassiska skola antog: studiet av den plats människans arbete upptar i den samtida

monopolkapitalismens ekonomi. Tre grundläggande fakta kräver omedelbart vår uppmärksamhet i detta avseende.

För det första baseras den nutida produktionen och distributionen av materiellt välstånd mer än någonsin på modern industri och fabriken. Man skulle faktiskt kunna säga den tredje industriella revolutionen på en och samma gång både reducerar det industrimässiga arbetet i fabriken som resultat av en växande automatisering och utökar industriellt arbete i stor skala inom jordbruk, distribution, serviceinrättningar och administration. Ty automatiseringsrevolutionen måste ses som en omfattande industrialiseringsprocess inom dessa skilda sektorer av ekonomisk aktivitet, såväl ekonomiskt som socialt. Vi måste dra viktiga slutsatser av denna utveckling. Men det framträdande är det faktum att industriellt arbete i ordets vidaste bemärkelse – människor som tvingas att sälja sin arbetskraft till masstillverkande, databehandlande eller ”drömproducerande” fabriker! – mer än någonsin upptar den centrala platsen i ekonomins struktur.

För det andra, hur arbetarklassens konsumtion än kan ha ökat, har neokapitalismen inte i något avseende förändrat den alienation som är arbetets grundläggande kännetecken i det kapitalistiska samhället. Man skulle till och med kunna säga att på samma sätt som automatiseringen utsträcker industrialiseringsprocessen till varje del av det ekonomiska livet, så gör den därtill alienationen förallmänligad i en utsträckning som Marx och Engels endast kunnat ha en dunkel aning om för hundra år sedan. Många avsnitt om alienation i *Ekonomisk-filosofiska manuskripten*, i *Den tyska ideologin* och i *Grundrisse* har inte sant förverkligats förrän under de senaste decennierna. Och man kan framhålla att Marx' ekonomiska analys av ”ren kapitalism” mycket mer är en föräning om vad som skulle hända under 1900-talet än en beskrivning av vad som utspelades framför hans ögon på 1800-talet.

I vilket fall som helst är arbete under neokapitalismen mer än någonsin alienerat, påtvingat arbete, under befäl av en hierarki som dikterar för arbetaren vad han måste producera och hur han skall göra det. Och samma hierarki bestämmer vad han skall konsumera och när han skall göra det, vad han skall tänka och när, vad han skall drömma och när han skall göra det, och ger därigenom alienationen nya och fruktansvärda dimensioner. Den försöker t. o. m. alienera arbetaren från hans medvetande om att han är alienerad och exploaterad.

För det tredje så är levande arbetskraft mer än någonsin den enda källan till mervärde, den enda källan till profit – som håller systemet vid liv. Det är enkelt att avslöja den slående motsägelsen hos en produktionsprocess som länge gått havande med obegränsade möjligheter att göra bruksvärdena överflödande men inte förmår att fungera -smidigt och stadigt utvecklas, eftersom dessa bruksvärden först av allt måste ges bytesvärdets skepnad, säljas och möta ”effektiv efterfrågan” innan de kan konsumeras. Man kan notera absurditeten i ett system där vetenskapen, teknologiska framsteg och mänsklighetens enorma ackumulerade överflöd av utrustning är huvudbetingelserna för materiell produktion, men där det ”usla tillägnandet av merarbete”, för att använda Marx' fras i *Grundrisse*, fortsätter att vara den ekonomiska tillväxtens enda målsättning: ”Profit är vad vi gör och att göra affärer innebär, när allt kommer omkring, profit.”

Men alla dessa motsättningar och absurditeter är verkliga, levande motsättningar och absurditeter i kapitalismen. Dessa skulle uppnå sin absoluta gräns i en universell och total automatisering som emellertid ligger fullständigt utom räckhåll eftersom levande arbetskraft är oundgänglig för fortsatt kapitalackumulation. Man behöver bara iaktta hur miljardebolag ropar och köpslår som torgmadamer över en femtio cents löneökning här och två timmar kortare arbetsvecka där för att förstå att – vad än ideologer och sociologer må säga – livets kalla fakta bestyrker vad Marx har lärt oss: kapitalets obegränsade begär efter profit är ett obegränsat begär efter mänskligt merarbete, efter timmar och minuter av obetalt arbete. Ju kortare

arbetsveckan blir, ju högre den verkliga arbetsproduktiviteten blir, desto noggrannare beräknar kapitalisterna merarbetet och än ursinnigare köpslår de om sekunder och delar av sekunder, som i tids- och rörelsestudier.

Det är just dessa tre utmärkande drag hos dagens arbetskraft – dess nyckelroll i produktionsprocessen, dess grundläggande alienation, dess ekonomiska exploatering – som är de objektiva rötterna till dess potentiella roll som den avgörande kraften att störta kapitalismen, de objektiva rötterna till dess påvisade revolutionära mission. Varje försök att överföra denna roll till andra sociala skikt, som inte förmår lamslå produktionen i ett enda slag, som inte spelar en nyckelroll i produktionsprocessen, som inte är huvudkällan till profit- och kapitalackumulation, för oss ett avgörande steg tillbaka från vetenskaplig till utopisk socialism, från den socialism som växer fram ur kapitalismens inre motsättningar till den omogna uppfattningen om en socialism, som skulle frambringas av människans moraliska indignation oberoende av hennes plats i den sociala produktionen.

Vi måste här bemöta en protest, som ofta uttalats både av s. k. dogmatiska marxister och av erkända revisionister eller opponenter till den marxistiska teorin. Har vi inte givit en alltför allmän definition av arbetarklassen under neokapitalismen? Borde vi inte begränsa denna kategori till den grupp, som föll under denna definition i den socialistiska arbetarrörelsens klassiska period, nämligen till de kroppsarbetare som direkt är bundna till produktionen? Stämmer det inte att denna kategori tenderar att avtaga, först relativt och därefter också i absoluta tal, i västerlandets mest avancerade industriländer? Är inte massan av lönearbetare, till vilka vi ständigt refererar, en alltför obestämd och heterogen gruppering för att kunna betraktas som en social klass i ordets marxistiska betydelse? Och är inte avmattningen i arbetarklassens revolutionära potential i metropolländerna i Väst orsaksmässigt sammankopplad med minskningen av kroppsarbetarna inom den vinstgivande del av befolkningen som arbetar?

Den debatt, som ett svar på dessa frågor ofrånkomligen framkallar, skulle lätt kunna urarta till ett semantiskt käbbel, om man glömmer proletariats kvalitativa och strukturella natur. Författare som Serge Mallet har helt riktigt hävdad att själva produktionsprocessens natur, under halv- eller helautomatiserade förhållanden, tenderar att införliva nya sociala skikt i deras helhet med arbetarklassen. Vi accepterar inte Maltets politiska slutsatser, som på inget sätt bestyrks av majrevolutionen i Frankrike. I dennas förgrund fann vi inte bara den ”nya” arbetarklassen av kvalificerade arbetare och tekniker från halvautomatiserade fabriker, som C. S.F. (General Electric) fabriken i Brest. Närvarande var likaledes arbetare från de löpande banden på Renault och Sud-Avion och även arbetare från några tynande industrigränar såsom varvsarbetarna från Nantes och Saint-Nazaire. Att som Mallet kategorisera arbetarklassen om ”gammal” och ”ny” svarar inte mot processens realiteter.

Men det som är giltigt är det faktum att distinktionerna mellan den ”rent” producerande kroppsarbetaren, den ”rent” icke-producerande tjänstemannen och den ”halv-produktive” reparatören utsuddas alltmer som följd av själva den teknologiska förändringen och innovationen, och att dagens produktionsprocess alltmer tenderar att integrera kropps- och ickekroppsarbetare, halv-kvalificerade arbetare vid löpande bandet och halv-kvalificerade databehandlare, högt kvalificerade reparatörs- och underhållsarbetare och högkvalificerade elektronikexperter. Både i laboratorier och forskningsavdelningarna, innan den ”verkliga” produktionen sätter igång, och på expeditions och inventeringsavdelningarna, där den ”verkliga” produktionen är över, skapas produktivt arbete om man accepterar definitionen av sådant arbete, som den ges av Marx i *Kapitalet*. Ty allt detta arbete är oundgängligt för den slutliga konsumtionen, och är inte bara slöseri framkallat av ekonomins speciella sociala struktur (som är fallet med avsättningskostnader).

Vi kan återvända till vad vi sade tidigare och fastslå att exakt som den tredje industriella revolutionen, precis som automatiseringen, tenderar att industrialisera jordbruket, distributionen, serviceinrättningarna och administrationen, på samma sätt som den tenderar att förallmänliga industrin, tenderar den att integrera en ständigt växande del av massan av lönearbetare i ett växande, homogent proletariat.

Vi måste klarare belysa denna slutsats. Vad indikerar en ökad proletär karaktär hos dessa ”nya” skikt av arbetare som fortgående integreras i arbetarklassen?

Vi kan genast ge en rad slående fakta:

Minskade löneskillnader mellan manschett- och kroppsarbetare, vilket är en allmän tendens i väst; ökad fackföreningsanslutning och facklig militans i dessa ”nya” skikt, vilket är lika allmängiltigt (under de senaste fem åren har skollärare, elektriker, telefon- och telegrafarbetare återfunnits bland fackföreningsmilitanterna i såväl Bryssel som New York); ökade likheter i fråga om arbetsförhållanden, dvs. ökade likheter i arbetets monotona, mekaniserade, icke-skapande, nervpinande och nedbrytande karaktär i fabriker, banker, bussar, allmän administration, varuhus och flygplan.

Om vi ser till den långsiktiga utvecklingstendensen så är det ingen tvekan om att den grundläggande processen är av tilltagande homogenitet, snarare än av tilltagande heterogenitet i proletariatet. Idag är skillnaderna i inkomst, konsumtion och status mellan en utbildad arbetare och en banktjänsteman eller en högstadielärare, ojämförligt mycket mindre än för femtio eller hundra år sedan.

Men denna under neokapitalismen fortgående integrationen av nya skikt i arbetarklassen har ytterligare ett iögonfallande drag: den innebär en utjämning, särskilt för utbildad och halvutbildad arbetskraft, vad gäller villkoren för reproduktionen av arbetskraften. Kapitalismen under artonhundratalet kännetecknades av att det fanns elementär utbildning för kroppsarbetare, lägre mellanskolor för utbildning av tjänstemän och gymnasieutbildning för tekniker. Inom jordbruket krävde reproduktionen av arbetskraft oftast ingen som helst utbildning. Universiteten var bestämt avgränsade institutioner för kapitalistklassen.

Just den teknologiska omvandlingen, i vilken neokapitalismen är såväl ett resultat som en drivande kraft, har helt förändrat Utbildningsnivåerna. Bortsett från de helt utbildade arbetarna, för vilka det strängt taget f. n. finns mycket få arbetstillfällen inom industrin och vilka i morgon kanske inte finner arbetstillfällen någonstans i det ekonomiska systemet, så är villkoren helt likartade för reproduktion av yrkesskicklighet vad gäller allmän högstadiet utbildning för industriarbetare, tekniker, tjänstemän, servicearbetare och kontorsanställda. I själva verket så kämpar radikaler i åtskilliga länder med växande framgång för obligatorisk utbildning upp till arton års ålder inom en gemensam skolform.

Likartade villkor för reproduktion av arbetskraft medför på samma gång tilltagande homogenitet i arbetarnas och tjänstemännens löner samt tilltagande homogenitet i själva arbetet. Med andra ord upprepar den tredje industriella revolutionen inom hela samhället det som den första industriella revolutionen uppnådde inom fabrikssystemet: en ökad likgiltighet inför den specialiserade arbetsskickligheten, framträdandet i form av en konkret social kategori (historiskt motsvarande det abstrakta mänskliga arbete som den klassiska politiska ekonomin fann vara den enda källan till bytesvärde) av allmänt mänskligt arbete som kan överföras från en fabrik till en annan.

Låt oss i förbigående nämna att det skulle vara svårt att förstå vidden och betydelsen av den allmänna studentrevolten i de imperialistiska länderna, utan att ta med de tendenser vi här har skisserat i beräkningen, nämligen ökad integration av det intellektuella arbetet i produktionsprocessen, det intellektuella arbetets tilltagande standardisering, enhetlighet och mekanise-

ring, den tilltagande omvandlingen av de universitetsstuderande från oberoende yrkesmän och kapitalistiska företagare till löntagare som framträder på en specialiserad arbetsmarknad – marknaden för kvalificerat intellektuellt arbete, där tillgång och efterfrågan får lönerna att variera på samma sätt som de gjorde på marknaden för kroppsarbete före fackförningarnas tid, men variera kring den axel som bestäms av kostnaderna för reproduktion av kvalificerat intellektuellt arbete. Vad innebär dessa utvecklingstendenser om inte det intellektuella arbetets tilltagande proletarisering, dess tendens att bli en del av arbetarklassen?

Givetvis är studenterna ännu inte arbetare. Men det skulle vara lika fel att definiera dem efter deras sociala ursprung som det skulle vara att definiera dem efter deras sociala framtid. De utgör ett socialt övergångsskikt. Samtida universitet utgör en jättelik smältdegel till vilken strömmar ungdom från olika samhällsklasser, för att under en viss tid forma ett nytt homogent socialt skikt. Ur detta tillfälliga skikt framkommer å ena sidan en betydande del av den framtida kapitalistklassen och dess förnämsta förvaltare i den övre medelklassen, och å andra sidan en växande del av den framtida arbetarklassen.

Men eftersom den andra kategorin numeriskt är mycket betydelsefullare än den första, eftersom studentmiljön just p. g. a. att den i övergångsskedet avskär de grundläggande förbindelserna med en viss samhällsklass och p. g. a. av dess speciella tillgång till ännu inte ytterst specialinriktade kunskaper, klarare och mycket snabbare än den enskilde arbetaren tillvinner sig medvetenheten om det kapitalistiska samhällets grundläggande sjukdomar och eftersom intellektuellt arbete i allt högre grad blir offer för samma grundläggande alienation, vilken under kapitalismen utmärker allt arbete, så kan studentrevolten, för arbetarklassen i sin helhet, bli en verklig avantgarderevolt och på samma sätt som i maj i Frankrike inleda ett kraftfullt revolutionärt uppsving.

Låt oss på nytt formulera den första slutsatsen vi kommit fram till. Neokapitalismen stärker på lång sikt arbetarklassen ungefär på samma sätt som *laissez-faire*-kapitalismen eller monopolkapitalismen i dess första skede. Historiskt sett får den arbetarklassen att växa, såväl numeriskt som med avseende på dess avgörande roll i ekonomin. Därigenom stärker den arbetarklassens latent styrka och understryker dess potentiella förmåga att störta kapitalismen och återuppbbygga samhället på grundval av dess egna socialistiska ideal.

Omedelbart uppstår nya frågor. Även om det förhåller sig på detta vis, kommer inte det neokapitalistiska systemets ökade stabilitet, dess tillämpande av neokeynesiensk och makroekonomisk teknik, dess undvikande av förödande ekonomiska depressioner av typ 1929–33, dess förmåga att forma arbetarens medvetande genom manipulation och bruk av massmedia, att för framtiden undertrycka dessa revolutionära möjligheter? Dessa frågor låter sig reduceras till två grundargument som vi skall behandla i tur och ordning. Den ena rör systemets förmåga att reducera ekonomiska konjunkturvåxlingar och motsättningar i den utsträckning att reformer kan genomföras som borgar för att de sociala spänningarna mellan kapital och arbete gradvis kan lätta. Den andra rör systemets förmåga att integrera och uppsluka industriproletariatet som konsumenter och ideologiskt betingade samhällsmedlemmar, för att citera Baran och Sweezy i *Monopolkapitalet*.

Vi kan på den ekonomiska nivån kortfattat skissera de utvecklingslinjer som för neokapitalismen omöjliggör "tillväxtstabilitet" på lång sikt. När tillväxttakten ökar så som skedde i Västeuropa under 15 år från 1950–1965, då tillåter situationen med i det närmaste full sysselsättning, arbetarna att snabbt öka reallönerna, vilket tillsammans med den snabba tillväxten av kapitalets organiska sammansättning, tenderar att pressa ner profitkvoten. Systemet måste reagera och dess reaktioner följer vanligen en av två vägar, eller en kombination av dessa. Den ena innebär rationalisering, automatisering dvs ökad tävlan mellan människor och maskiner genom återupprättandet av en reservarmé av arbetskraft i syfte att

hålla tillbaka reallönernas ökningstakt. Den andra innebär frivillig eller tvångsmässig lönebe-
gränsning, inkomstpolitik, antistreck och antifacklig lagstiftning, dvs försök att hindra
arbetarna från att utnyttja de relativt gynnsamma förutsättningarna på arbetsmarknaden för att
öka sin andel av det nya värde de skapar.

Ökad tillväxttakt under neokapitalistiska villkor av ”priskontroll”, ”prisinvesteringar”,
statsgaranterad monopolistisk överprofit och en permanent rustningsekonomi betyder också
inflation.

Varje försök att hejda inflationen stryper högkonjunkturen och påskyndar en recession.
Investeringsfluktuationer och störningar i myntsystemen bidrar gemensamt till att öka den
ekonomiska instabiliteten vilken ytterligare förhöjs av ökad kapitalkoncentration, såväl
nationellt som internationellt, vilket far till följd att systemet tenderar mot en viss ökad
arbetslöshet och en allmän tillbakagång i hela den västliga världen. Båda dessa utvecklings-
linjer nedsätter tillväxttakten liksom systemets bristande förmåga att fortgående höja
upprustningstakten, dvs deras del av bruttonationalprodukten, utan att detta samtidigt
äventyrar en utvidgad reproduktion och som en följd härav, själva den ekonomiska tillväxten.
På samma sätt bidrar ansamlingen av väldiga mängder överskottskapital samt den kapita-
listiska världsindustrins växande överskottskapacitet till en dämpning av den långsiktiga
tillväxttakten.

Vad som slutligen framträder är mindre bilden av en ny sorts kapitalism som framgångsrikt
reducerar överproduktionen, än bilden av en tillfällig försening i överproduktionens
framträdande – zurückstauen – som man säger på tyska, med hjälp av väldiga skuldsatta lager
samt en monetär inflation som leder mot världssystemets kris och kollaps.

Går dessa grundläggande ekonomiska utvecklingslinjer att förena med en bestående
reducering av de sociala spänningarna mellan arbete och kapital? Det finns inga skäl att tro
det. Även under förutsättning att den snabba ekonomiska tillväxtfasen – snabbare under de
senaste tjugo åren än under någon tidigare jämförbar period i kapitalismens historia – skapar
de materiella medlen för ökande reallöner och expanderande masskonsumtion, så bortser man
vid försöken att på denna trend av ökande reallöner grunda pessimistiska förutsägelser
angående arbetarklassens revolutionära karaktär, från den dubbla effekt som de ekonomiska
uppsvingen under kapitalismen har på arbetarklassen.

En kombination av i det närmaste full sysselsättning och en snabb ökning av produktiv-
krafterna leder särskilt under en snabb teknologisk förändrings villkor likaså till en ökning av
arbetarklassens behov. Den del av arbetskraftens värde som Marx kallar historiskt bestämd
och som hänför sig till den givna kulturnivån, tenderar att tillta mycket snabbt under sådana
förhållanden, vanligen mycket snabbare än lönerna. Motsägelsefullt nog är det just när
lönerna ökar som klyftan mellan arbetskraftens värde och dess pris tenderar att vidgas, som
arbetarklassens socialt bestämda behov växer snabbare än dess köpkraft. Det senaste
decenniets debatt i USA och andra imperialistiska länder angående den växande klyftan
mellan individuell konsumtion och otillfredsställda sociala konsumtionsbehov, vilken
Galbraith tillkännagivit som kontrasten mellan privat överflöd och offentligt förfall, belyser
denna punkt.

Dessutom hotas stigande reallöner ständigt av urholkning. De hotas av inflation. De hotas av
strukturarbetslöshet uppkommen genom teknologisk förändring och automatisering. De hotas
av löneåterhållsamhets- och lönestoppspolitik. De hotas av recessioner. I ju högre grad
arbetarna vänjer sig vid förhållandevis höga löner, desto mer reagerar de mot även marginella
sänkningar av deras invanda konsumtionsnivå, i desto högre grad är alla de nyss nämnda
hoten potentiella utgångspunkter för verklig social explosion.

Det är ingen tillfällighet att arbetarklassungdomen snabbare reagerar och går till frontlinjen i dessa revolter. Den äldre arbetargenerationen tenderar att jämföra sin misär under depressionen och kriget med förhållandena under de senaste 15 åren och kan till och med se dessa som ett välsignat tillstånd. Yngre arbetare gör inte dessa jämförelser. De tar för givet det som systemet bar etablerat som minimum i social levnadsstandard utan att alls vara nöjda, varken med kvantiteten eller kvaliteten i vad de får och de reagerar skarpt mot varje försämring av villkoren. Det är p. g. a. detta som de, under de senaste två åren, har gått i främsta leden i mycket militanta strejker, i länder så olika som Italien, Västtyskland, England och Frankrike. Det är p. g. a. detta som de spelade en nyckelroll under majrevolutionen i Frankrike.

Ännu mer betydelsefull än den grundläggande instabilitet och otrygghet i proletärens villkor som neokapitalismen varken har kommit till rätta med eller kan komma till rätta med, är den inneboende tendensen under neokapitalismen att föra upp klasskampen på en högre nivå. Så länge som arbetarna var hungriga och deras omedelbara behov otillfredsställda, så stod löneökningar oundvikligen i centrum för arbetarklassens aspirationer. Så länge de hotades av massarbetslöshet, sågs reduceringen av arbetsveckan huvudsakligen som ett sätt att minska riskerna för arbetslöshet. Men när arbetslösheten är relativt låg och lönerna konstant stiger så överförs uppmärksamheten gradvis till mer grundläggande aspekter av den kapitalistiska exploateringen. Trots "löneglidningen" tenderar löneschackrande inom hela industrin samt neokapitalistiska regeringars försök att bestämma inkomstpolitiken, att inrikta uppmärksamheten mer på fördelningen av nationalinkomsten, lönefördelningen i sin helhet, profiter och skatter, än på fördelningen av det skapade värdet på fabriksnivån. Ständig inflation, varaktiga debatter om regeringens skatte- och ekonomiska politik, plötsliga störningar på arbetsmarknaden p. g. a. teknologiska innovationer och omlokalisering av hela industrin, riktar arbetarnas uppmärksamhet i samma riktning.

Den klassiska kapitalismen lärde arbetaren att i sin fabrik kämpa för högre löner och kortare arbetstid. Neokapitalismen lär arbetaren att ifrågasätta fördelningen av nationalinkomsten och investeringarnas riktning på den högre nivån i ekonomin som helhet.

Växande missnöje med organisationen av arbetet i fabriken stimulerar just denna tendens. Ju högre arbetarklassens kunnighets- och utbildningsnivå är – och den tredje industriella revolutionen lämnar inte rum för en utbildad och okunnig arbetarklass! – desto mer lider arbetaren under den hierarkiska och despotiska organisationen av arbetet vid företaget. Ju starkare motsättningen är mellan det möjliga välstånd som produktivkrafterna kan skapa idag och det omätliga slöseri och den orimlighet som kapitalistisk produktion och konsumtion innebär, desto mer är arbetarna benägna att ifrågasätta, inte bara det sätt på vilket ett kapitalistiskt företag är organiserat, utan även det som produceras vid ett kapitalistiskt företag. Nyligen fick dessa tendenser ett slående uttryck inte bara under majrevolutionen i Frankrike utan även vid Fiat-fabriken i Italien där arbetarna lyckades förhindra tillverkningen av ett allt större antal dyra bilmodeller.

Logiken i alla dessa utvecklingslinjer ställer arbetarkontrollens problematik i centrum för klasskampen. Kapitalister, borgerliga politiker och ideologer samt reformistiska socialdemokrater förstår detta på sitt eget sätt. Det är därför som olika program för "företagsreformer", för "medinflytande", "medbestämmande" och "deltagande", intar en central plats i nästan alla västeuropeiska länder. När de Gaulle började orera om "deltagande" förklarade t. o. m. den bonapartistiska Francodiktaturen i Spanien att även den förespråkade arbetarklassens deltagande i fabriksledning. Vad beträffar Mr. Wilson väntade han inte ens en månad att hoppa på samma tåg.

Men jämsides med dessa mystifierande och bedrägliga program finns den växande medvetenheten bland arbetarklassen att arbetarkontrollens problem, under neokapitalismen, är den avgörande ”sociala frågan”. Frågor om löner och kortare arbetstid är betydelsefulla men än viktigare än problem rörande inkomstfördelningen, är att avgöra vem som skall ha befälet över maskinerna och vem som skall besluta om investeringarna, vem som skall bestämma vad som skall produceras och hur .det skall produceras. Engelska och belgiska fackföreningar har börjat föra fram dessa frågor i större skala, de har i Italien debatterats på fabriksnivå och av många vänstergrupperingar. I Västtyskland, Sverige, Norge och Danmark blir de alltmer föremål för diskussion i radikala arbetarklasskretsar. Och majrevolutionen i Frankrike var en stridssignal för dessa idéer från 10 miljoner arbetare.

Den sista invändningen återstår. Har monopolisterna och deras handgångna obegränsade resurser att manipulera arbetarklassens ideologi och medvetenhet, och kan de med framgång förhindra uppror, trots växande socioekonomiska motsättningar?

Marxister har länge erkänt möjligheten av ”manipulering”. Marx skrev för etthundra-tjugofem år sedan om arbetarnas artificiellt framkallade behov och konsumtion. Marxister har många gånger upprepat att ”den förhärskande ideologin i varje samhälle är den härskande klassens ideologi”. En av de viktigaste idéerna i Lenins *Vad bör göras* är erkännandet av förhållandet att arbetarna varken genom individuella ansträngningar eller elementär klasskamp på en ekonomisk och trade-unionistisk nivå, kan befria sig från den borgerliga och småborgerliga ideologins inflytande.

Den klassiska socialistiska arbetarrörelsen försökte uppnå en sådan ideologisk frigörelse genom en ständig process av organisering, utbildning och eget agerande. Men inte ens under sina glansdagar kunde den samla mer än en minoritet av arbetarklassen. Och om man ser till de ytterst blygsamma proportioner den marxistiska skolningen antog i socialistiska masspartier, som den tyska eller österrikiska socialdemokratin före första världskriget (för att inte tala om det franska KP före andra världskriget), om man ser till antalet prenumeranter på de teoretiska tidskrifterna eller antalet studerande på studielägren eller vid arbetaruniversiteten inom dessa organisationer, så kan man lätt förstå att man även då endast skrapade på ytan.

Naturligtvis har läget förvärrats sedan den klassiska arbetarrörelsen började degenerera och upphörde att på något som helst konsekvent sätt vaccinera arbetarklassen mot de borgerliga idéernas gift. Fördämningarna brast och med hjälp av moderna massmedia har borgerlig och småborgerlig ideologi trängt djupt nod i breda lager av arbetarklassen, däribland de organiserade i socialdemokratiska eller kommunistiska masspartier.

Man får dock akta sig för att förlora sinnet för proportionerna när det gäller detta problem. När allt kommer omkring så uppstod arbetarklassrörelsen på artonhundratalet under förhållanden där det stora flertalet arbetare i långt större utsträckning var dominerade av den härskande klassens idéer än de är idag. Man behöver endast jämföra med det grepp som religionen hade om arbetarna i stora delar av Europa, eller nationalismens grepp om den franska arbetarklassen efter erfarenheterna från den stora franska revolutionen, för att förstå att det som idag ser ut som ett nytt problem, i själva verket är lika gammalt som arbetarklassen själv.

Till sist reduceras frågan till detta: Vilken kraft kommer att visa sig starkast att avgöra arbetarens inställning till det samhälle han lever i, de mystifierande idéer han mottar, igår i kyrkan, idag genom TV, eller den sociala verklighet han möter och upptar dag efter dag, genom sin praktiska erfarenhet? Att ställa frågan på detta sätt innebär för historiska materialister att besvara den, även om kampen i sig själv har sista ordet.

Slutligen måste man tillägga att liksom ”manipulationen” av arbetarnas medvetenhet och drömmar ter sig beständig, ter sig även när allt kommer omkring det borgerliga samhället. Det fortsätter att leva under mottot ”business as usual”. Men en social revolution är inte en kontinuerlig eller gradvis process; den är förvisso inte ”business as usual”. Den innebär just ett plötsligt avbrott i den sociala kontinuiteten, ett brott med seder, vanor och traditionell livsstil.

Problemen rörande arbetarklassens revolutionära potential kan inte besvaras med hänvisning till vad som pågår varje dag eller ens varje år; revolutioner bryter inte ut varje dag. Arbetarklassens revolutionära potential kan endast förnekas om man menar att de upprorsgnistor, som tänts i arbetarklassens massa genom upplevelser av social orättvisa och socialt oförnuft, för alltid har kvävts, om man menar att revolutionära avantgarde-organisationers tålmodiga och envisa propaganda och skolning aldrig kan få stor effekt bland arbetarna någonstans, hur de objektiva företeelserna än utvecklar sig. När allt kommer omkring är det tillräckligt att lågan finns där för att en gång vart femtonde eller tjugonde år antända en eldfängd massa för att systemet till sist skall falla sönder. Detta var det som hände i Ryssland. Detta är vad majrevolutionen i Frankrike har visat kan inträffa även i Västeuropa.

Dessa epokgörande majhändelser tillåter oss att göra ett bokslut över de långsiktiga tendenser som helt bestyrker varje påstående jag försökt försvara här idag. Efter 20 år av neokapitalism, som fungerat under klassiska villkor med en ”planeringskommission” som åberopats som exempel för alla imperialistiska länder, med ett statligt televisionssystem som fulländat ett system för massmanipulering för att bära upp den härskande klassen och partiet, med en utrikespolitik som accepteras av en överväldigande majoritet av massorna, framträdde i Frankrike i maj 1968 dubbelt så många strejkande som någon gång tidigare under arbetarklassens historia i detta land; de använde mycket radikalare kampmetoder än 1936, 1944–46 eller 1955; de förde inte endast, häftigare än någonsin, fram parollen om arbetarkontroll, arbetarstyre och arbetarmakt, utan började också sätta den i verket i ett dussintal stora fabriker och åtskilliga stora städer. Mot bakgrund av denna erfarenhet är det svårt att ifrågasätta förutsägelsen att Frankrike som är det borgerliga samhällets, politiskt sett, klassiska land, på samma sätt som England och USA är dettas, ekonomiskt sett, klassiska länder, för hela västvärlden och inte minst för USA, uppvisar en bild av deras egen framtid. De te fabula narrator! (Det är om dig det handlar).

Vi har här inte tid att undersöka de inre sambanden mellan arbetarnas kamp för socialism i de västliga metropolerna och befrielsekampen i de koloniala och halvkoloniala länderna eller kampen för socialistisk demokrati i centrala och östra Europa. Dessa förbindelser är flerfaldiga och tydliga. Det finns även direkta orsakskedjor mellan uppsvinget för ett självständigt revolutionärt ledarskap i den kubanska och latinamerikanska revolutionen, det vietnamesiska folkets heroisk kamp mot USA-imperialismens aggression, och uppträddandet av ett nytt ungdomsavantgarde i väst, som åtminstone i Västeuropa, genom arbetarklassungdomens förmedling direkt har börjat påverka klasskampens utveckling.

Det mest påfallande draget i detta sammanhang är av mer allmän och abstrakt natur; återuppträddandet av aktiv internationalism hos arbetarklassens avantgarde. Den internationella kapitalkoncentrationen och -centraliseringen, särskilt genom tillkomsten av ”multinationella företag”, gav till en början kapitalet övertaget över en arbetarrörelse som var hopplöst uppsplittrad i nationella och lokala föreningar och partier. Men i ett slag har de avancerade arbetarna i Frankrike nu rensat bort den röta som ansamlats under decennier av förvirring och nederlag. De har huggit sig genom den borgerliga nationalismens och europeismens snårskog och trätt fram på det internationella broderskapets öppna fält.

Den broderliga enigheten i strejker och demonstrationer av judar och araber, portugiser och spanjorer, greker och turkar, fransmän och utländska arbetare, i ett land som förmodligen under de senaste 20 åren i större utsträckning än något annat land hemsökts av främlingshat, kulminerade i triumf när 60 000 demonstranter framför Gare de Lyon skanderade: "Vi är alla tyska judar". Redan har ett första eko kommit från själva Jerusalem, där judiska studenter demonstrerade under parollen: "Vi är alla palestinska araber". Vi har aldrig upplevt något liknande i en sådan omfattning, och dessa begynnelseyttringar tillåter den största tilltro till den värld som stiger fram, när arbetarklassen, föryngrad efter två decenniers sömn, tar makten.

De flesta av er vet att jag både genom politisk övertygelse och som resultat av objektiv analys av den nuvarande världssituationen är helt övertygad om att vi lever i den permanenta revolutionens epok. Denna revolution är oundviklig eftersom det existerar en sådan oerhörd klyfta mellan vad människan, med den makt som vetenskap och teknologi har givit henne, kunde göra denna värld till, och vad hon gör av den inom ramarna för ett ruttnande, oförnuftigt, socialt system. Denna revolution är en nödvändighet för att sluta klyftan och förvandla denna värld till en plats där alla mänskliga varelser, utan hänsyn till ras, färg eller nationalitet kommer att ges samma omsorg som de härskande idag ger rymdraketer och atomubåtar.

Vad den socialistiska revolutionen ytterst handlar om är tilltron till den oövervinnerliga upporsandan mot orättvisa och förtryck samt tilltron till mänsklighetens förmåga att bygga en framtid för människosläktet. Att komma från en kontinent som genomlidit Hitlers och Stalins nattmaror, och som knappt en generation senare, framträtt under den socialistiska revolutionens fana med arbetets frigörelse, arbetardemokrati och proletär internationalism, att efter ha varit vittne till hur i Frankrike fler ungdomar samlas kring denna fana än någonsin tidigare sedan de socialistiska idéerna föddes, så anser jag denna tilltro vara alltigenom berättigad.

Ernest Mandel (1968)